

Черикчиева Г.М.

КЫРГЫЗ ТИЛИН ОКУТУП-ҮЙРӨТҮҮДӨ САБАКТЫН МАКСАТТАРЫН АНЫКТОО

Черикчиева Г.М.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЦЕЛЕЙ УРОКОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ КЫРГЫЗСКОГО ЯЗЫКА

G.M. Cherikchiyeva

DEFINITION IS MORE WHOLE THAN LESSONS WHEN STUDYING THE KYRGYZ LANGUAGE

УДК:371.3:843

Кыргыз тилин окутуунун, жакшы эле билим берүүнүн ийгиликтери менен кемчиликтери ар бир конкреттүү сабакка коюлган максаттарга байланыштуу болот. Азыркы кыргыз тили сабактарына коюлуп жаткан максаттар «маалымат берүү», «түшүндүрүү», «айтып берүү», «тааныштыруу» сыяктуу аныкталат да, сабак процессин ага ылайык өтөт. Билим берүүнүн максаттары сабактын темасына, мазмунуна байланыштуу гана ишке ашпайт. Мында мугалимдин сабакты уюттурушу, колдонгон ык-жолдору менен каражаттары жана мугалимдин инсандык-агартуучунун сапаттары, окуучулар менен кызматташа, баарлаша билүүсү да өзгөчө мааниге ээ болот.

Негизги сөздөр: сабактын максаты, маалымат берүү, түшүндүрүү, айтып берүү, тааныштыруу, сабак процесси, иш-аракет, окутуунун максаты, тилдин табияты, функция.

Успехи и недостатки преподавания кыргызского языка, да и всего образования, зависят от поставленных целей каждого конкретного урока. Цели уроков современного кыргызского языка определяются такими понятиями как "информация", "объяснение", "рассказ", "знакомство" и процесс урока проходит соответственно им.

Ключевые слова: цели урока, информация, объяснение, рассказ, знакомство, процесс урока, деятельность, цели урока, природа языка, функции.

Progress and shortcomings of teaching the Kyrgyz language and all education, depend on effective objectives of each specific lesson. The purposes of lessons of modern Kyrgyz language are determined by such concepts as "information", "explanation", "story", "acquaintance" and process of a lesson takes place according to them.

Key words: lesson purposes, information, explanation, story, acquaintance, process of a lesson, activities, lesson purposes, nature of language, function.

Мектеп окуучуларына кыргыз тилин окутуп-үйрөтүүдө сабактын максаттарын так аныктап алуунун теориялык жана практикалык мааниси чоң. Тилекке каршы, бул маселеге мектеп мугалимдери менен методисттер анча маани беришпей, ага үстүртөдөн мамиле кылышып, сабактын максаттарын ишкере жалпылаштырылган түшүнүк катары карашат. Чындыгында, кыргыз тилин окутуунун, жакшы эле билим берүүнүн ийгиликтери менен кемчиликтери ар бир конкреттүү сабакка коюлган максаттарга байланыштуу болот. Азыркы кыргыз тили сабактарына коюлуп жаткан максаттар «маалымат берүү», «түшүндүрүү», «айтып берүү», «тааныштыруу»

сыяктуу аныкталат да, сабак процессин ага ылайык өтөт. Сабактын мындай максаттары туура көрүнгөндөй болгону менен, аларга билим берүүгө, окутууга коюлуп жаткан соңку талаптардын алкагында карасак, ал максаттарда мугалимдин гана аткаруучу иш-аракеттери аныкталып, окуучулардын аткаруучу иштери көмүскөдө калганы байкалат. Ал эми педагогика илиминин сабактын максатына берилген аныктама-түшүнүктөр ага чейин эске алынбайт.

«Сабактын максаты - бул убагында мугалим менен окуучунун биргелешкен ишинин негизинде окуучу ээ боло турган болжолдуу натыйжа. Башкача айтканда, сабактын максаты – бул мугалимдин жетекчилиги астында бүткүл сабак процессинде окуучулар өздөштүрүүчү билиминин, алган тарбия-таалиминин, ээ болгон ой жүгүртүү амалынын натыйжасы (И.Бекбоев, А.Алимбеков). Демек, сабактын максаты мугалимден да, окуучунун да активдүү, биргелешкен аракеттеринин жыйынтыгында гана ээ болуучу, алынуучу натыйжа. Эгерде бул иш-аракеттерге мугалим активдүү, ал эми окуучу пассивдүү катышса, окуучу тек гана угуучу, кабыл алуучу катары болсо, анда каалаган натыйжа алынбайт, сабактын максаты ишке ашпайт. Мына ушул маселе жакшы билим берүүнү, кыргыз тилин окутууну аксатып келет. Чыгаан педагогдор окуу бул окутуу эмес, ал окуучунун өз алдынча, максаттуу билим алууга умтулуучу, аракеттенүүчү экендигин баса белгилеп келишет. Бул сабактын максатын аныктоодо, аны ишке ашырууда милдеттүү түрдө эске алынышы зарыл.

Албетте, бардык жана конкреттүү ар бир сабактын максаты «Билим берүү жөнүндөгү» мыйзамдан тартып, мамлекеттин нормативдик документтерге, ар бир билим берүүчү мекеменин, ар бир класстын суроо-талаптарына, максат-милдеттерине ылайык аныкталат. Соңку мезгилдерде «окутуу» термин-түшүнүгүн «билим берүү» түшүнүгү менен иштөөгө жана маселе ушул өңүттөн мамиле жасоого көңүл бургула баштады. Бул бекеринен эмес. «Окутуу» – бул өспүрүмдүн сабатын ачып, окуганга, жазганга үйрөтүүдөн тартып, окуу китептеринде берилгендер менен мугалимдин айткан маалыматтарын угуп, жаттап, талап кылган учурларда (сабакта, экзаменде) аларды кайра айтып берүү. Ал эми «билим берүү» - бул окуучунун эртенки жашоо-турмушуна ишмердүүлүгүнө керектүү болгон практикалык көндүмдөргө, сапат-жөндөмдөргө ээ болуусу.

Кыргыз тилин окутуунун максатын пландоодо тилдин табиятын, коомдук функцияларын милдеттүү түрдө эске алуу зарыл.

Тил – коомдук кубулуш, ал коомдо гана пайда болуп, коомдо гана жашай алат.

Тил – пикир алышууда, баарлашуунун каражаты.

Тил – өнүгүүнүн жана тарбиялоонун инструменти.

Тил – таанып-билүүнүн каражаты.

Тил – ой жүгүртүүнүн куралы.

Тил – улуттук маданиятты сактоочу жана чагылдыруучусу.

Тилдин аткарган кызмат, функцияларына таянуу менен ал боюнча билим берүүнүн төрт аспектиси аныкталат. Алар:

- тил аркылуу таанып-билүү;
- тил аркылуу өнүгүү;
- тил аркылуу тарбия алуу;
- тил аркылуу бир нерсени өздөштүрүү, үйрөнүү.

Берилген аспектилерди кыргыз тили боюнча билим берүү менен байланыштырсак, ал сүрөт түрүндө төмөнкүдөй болот.

Кыргыз тили боюнча билим берүүнүн көрсөтүлгөн аспектилери өз-өзүнчө бөлүнгөн, жекече бөлүктөр эмес, алар бирин-бири шарттаган, өз ара тыгыз байланышта, карым-катнашта болгон, белгилүү бир алкада болгон бир бүтүндүк болуп саналат. Окутуунун, конкреттүү сабактын максатын аныктоодо ар бир аспектинин өзүнчө болуп план кароого, өзүнчө үйрөтүүгө аракет жана туура эмес, ал натыйжа бербейт. Тилдин окуу-үйрөнүү аспектинде окуучу сөз аркылуу ал туюндурган түшүнүктү өздөштүрөт, бул өздөштүрүү өз мезгилинде окуучунун таанып-билүүсүн калыптандырып, өстүрүүгө өбөлгө болуп, даяр өз-түшүнүктү берет. Тилдеги сөз, сүйлөм аркылуу окуучунун таанып-билүүсүнүн кеңейиши менен анын өнүгүүчүлүк жөндөм-шыгы өнүгө баштайт. Эгерде окуучу тилдин аталган үч аспектинин мыкты өздөштүрүү аркылуу тарбиялык маалыматтарды, таасирлерди алат, көнүгөт. Демек, мугалим тилден талап берүүнүн кайсы келечектигин карабасын, аны өзүнчө бөлүп албай, башка аспектилер менен биримдикте алуусу зарыл. Кыргыз тили сабагынын максатын аныктап, ага жетүүгө аракеттерди жасоо бул комплекстүү иш-аракеттер экендигин жана ага мугалим менен окуучу биздей, тең укукта катышуусу гана болжогон натыйжага жеткирет. Булар кыргыз тили сабагынын максаттарын аныктоодогу өзөктүү болуп саналат.

Азыркы кыргыз тили сабагынын максатын аныктоо сыяктуу болгон үч максаттын өз алдынча, ошол эле учурда биримдикте кароо аркылуу анык-

талат. Ар бир максаттын дидактикалык негиздери тууралуу кыскача маалымат берүү менен ар бирине өз-өзүнчө токтололу.

1. Сабактын билим берүүчүлүк максаты окуучулардын алган, ээ болгон билимдерин практикада кенири колдонуу менен практикалык көндүмдөргө ээ болушу менен түшүндүрүлөт. Мында билимдерди өздөштүрүү, билүү, тааныш болуу, окуу максаттары болуп саналат да, билимден алган натыйжаларды колдоно билүүгө үйрөтүү практикалык максат болот. Демек, теориядан практикага жана практикадан теорияга деген принциптер бекем сакталат.

2. Сабактын тарбиялык максаты билим берүүчүлүк максат менен биримдикте каралат. Окуучу теориялык билимдерди практикада колдоно билүү көндүмдөрүнө ээ болуу менен айрым тарбиялык көндүмдөргө да ээ болушат. Тарбиялык максат – бул окуучулардын инсандык мыкты сапаттарын калыптандырууга, өнүктүрүүгө жана аларды көндүмдөргө айлантууга жасаган иш-аракеттердин токтому. Башка максаттар сыяктуу эле сабактын тарбиялык максаты ага багытталган максаттуу жана конкреттүү натыйжаларга ээ болууга негизделген дидактикалык негиздерге таянылып аныкталат жана турмушка жаралат.

3. Сабактын өнүктүрүүчүлүк максаты жогорку аталган эки максат менен тыгыз байланышта, карым-катышта аныкталат. Окуучулар билим алып, алган билимин турмушта пайдаланууга үйрөнүп, инсандык жакшы сапаттарды (эмгекчилдик, тарбиялык, мада-

нияттык, атуулдук, адеп-ахлактык ж.б.) өздөрүндө калыптандыруу менен өнүгүүгө да өбөлгө түзүлдү, ал процесс жүрө баштайт. Сабак процессинде окуучулар тапшырмаларды аткарып, суроолорго жооп берүү менен өз алдынча ойлонууга, теория менен практиканы айкалыштырууга, корутунду чыгарып, жалпылаштырууга аракеттерди жасап, нерсе, көрүнүш-кубулуштардын себеп-натыйжалык байланыштардын табууга, өз оюн жеткиликтүү, далилдүү билдирүүгө көнүгүшөт. Тагыраак айтканда, окуучулардын ой-жүгүртүүсү өнүгүп, акылы, эрки, эмоциясы, алар аркылуу таанып-билүүгө болгон кызыгуулардын артын, көндүм-жөндөмдөрү акырындан өркүндөй баштайт. Бул сапаттардын окуучуда калыптануусу сабактын өнүктүрүүчүлүк максаттарында ишке ашат. Билим берүүнүн көрсөтүлгөн бардык максаттары сабактын темасына, мазмунуна байланыштуу гана ишке ашпайт. Мында мугалимдин сабакты уюштурушу, колдонгон ык-жолдору менен каражаттары жана мугалимдин инсандык-агартуучунун сапаттары, окуучулар менен кызматташа, баарлаша билүүсү да өзгөчө мааниге ээ болот.

Эми, кыргыз тили сабагынын максаттарын аныктоого карата коюлуп жаткан сонку суроо-талаптарга өзүнчө токтололу.

Биринчи, кыргыз тили сабагынын билим берүүчүлүк максатына коюлган талаптар:

1) Кыргыз тилин инсанга багыттап, компетенттүүлүккө негиздеп окутуу талабы. Бул негизги талап болуп эсептелет да, калгандары аны турмушка ашырууда милдеттери катары каралат. Аталган бул талапты аныктап-түшүндүрүүгө аракет кылалы. Алгач, «инсанга багыттап окутуу» деген эмне? аны кандайча түшүнүп, окутуу процессинде эмне кылыш керек? деген суроолорго жооп издейли.

Жаңы эле билим берүүдө, анын ичинде кыргыз тилин окутууда, окутуп-үйрөтүүнүн мазмуну биринчи орунга коюлуп, ал эми аны үйрөнүүчүлөргө жетиштүү маани бербей келет. Башкача айтканда, окуучу бала – окутуунун объектиси. Ага программалык талап болгон предметтин, ар бир сабактын мазмунун бериш керек. Окуучу ал мазмунда өздөштүрө албаса, ал начар окуучу, окутуп-үйрөтө албаса, ал начар мугалим болуп келген. Эгерде мугалим талап кылынган окутуунун мазмунун окуучунун толук өздөштүрүүсүнө жетише албаса, анда ал мугалимдин билими начар, колдонгон ык-жолдору, каражаттары ж.б. эски, жараксыз, жаңы эмес ж.б. Бул көрүнүштөгү эң негизги мүчүлүштүк баланы объекти катары көрөт, ага зарыл деп тапкан билимдерди, маалыматтарды ж.б. окутууга, үйрөтүүгө болот деген так эмес түшүнүктүн орун алышында болуп келди. Билим берүүнү, сабакты инсанга багыттап окутуу нугуна буруу көрсөтүлгөн жоюуга багытталган.

Сонку дидактикалык талаптарга ылайык окуучу бала – окутуунун субъектиси. Ал өзү теңдүү класстары менен белгилүү бир жалпылыкка, окшоштукка ээ болуу менен бирге, жеке өзүнө гана мүнөздүү, өзүнө гана тиешелүү болгон кезек-мүнөзгө, касиет-сапаттар, максат-мүдөөлөргө эгедер болгон өспүрүм. Анын жеке мүнөзү, дүйнөнү таанып-билүүсү, ишеними жана кабыл алуусу, кызыгуусу бар. Алардын эч себепсиз же жөндөн-жөн эле баш тартышпайт. Ошондуктан, кыргыз тили мугалими конкреттүү сабактын максатын так жана кепилдиктерге таянуу менен инсанга багыттап аныктагысы келсе, мына буларды аныктап алуусу зарыл.

1) Окуучу баланын субъектик таанып-билүүчүлүк тажрыйбасын, мүмкүнчүлүктөрүн так билүү;

2) окуучу-баланын сабак процессинде окуу материалынын мазмуну, формасы боюнча кайсыларга көбүрөөк кызыга тургандыгын эске алуу;

3) окуучу-бала сабакта өздөштүрө турган материалды окуп-үйрөнүүнүн ык-жолдору өзү тандап алуусу, жекече эки топто иштөөнү, оозеки же жазуу формасында аткарууну, билимин баалоону ж.б. иштерди аткарууну өзү каалагандай жүргүзүүгө шарт түзүү;

4) окуучу-баланын берилген тапшырманы кандай жолдор менен аткарды, аткаруу процесси, кандай болгондугун эске алуу ж.б.

Албетте, сабактын инсанга багыттап аныкталган максатын дароо эле, биринчи сабактан тартып ишке ашыруу дээрлик мүмкүн эмес. Ал үчүн мугалимдин максаттуу, системалуу жана сабырдуу иш-аракеттерди жүрүшү талап кылынат. Инсанга багыттап окутуу иштери окуучуну жакындан, ар тараптуу таанып-билүүдөн жана сабак процессинде окуучунун өздүк «менин» көрсөтүүсүнө өбөлгө түзүүдөн башталышы шарт. Окуучу өз оюн (туурабы, туура эмеспи) сабакты тартынбай, ачык айтууга, аны далилдөөгө жана коргоого үйрөнүүсү керек. Мына ушул шарттар аткарылып, окуучу өз оюн тартынбай айтып, жеке кызыкчылыгы менен жеке пикирин коргоого көнүккөндөн кийин, мугалим жалпы класс жана ар бир окуучу менен иштеше алуусуна жетишүүгө болот. Ал эми сабакты компетенттүүлүккө негиздеп уюштуруу боюнча өзүнчө сөз болот.

Адабияттар

1. Бекбоев И. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери. 3-бас. – Б.: Бийиктик, 2011. – 384 б.
2. Бекбоев И., Алимбеков А. Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы. – Б.: Бийиктик, 2011. – 192 б.
3. Чыманов Ж.А. Кыргыз тили. Сабактын теориясы жана практикасы: Окуу куралы. – Бишкек, 2007. – 104 б.

Рецензент: д.п.н., профессор Калдыбаева А.